

УДК 330.567.28

Станкевич Ю. Ю.

Херсонський державний університет

РОЛЬ ДОМОГОСПОДАРСТВА У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено основні функціональні прояви діяльності домогосподарства, що визначають його місце в національній економіці. Проаналізовано значення споживання, виробництва, посередництва членів домогосподарства, які впливають на можливості вітчизняної економіки до стабільного зростання. Значну увагу приділено вивченню соціально-психологічної складової, яка має вплив на господарську діяльність домогосподарства.

Ключові слова: домогосподарство, національна економіка, людський капітал, виробництво, споживання, заощадження, сімейний бізнес.

Постановка проблеми. Сучасну економічну систему можна визначити як складний господарський механізм, що складається зі значної кількості різноманітних комерційних, виробничих, фінансових, інформаційних та інших інститутів, за допомогою яких взаємодіють основні економічні суб'єкти. Роль та місце кожного господарюючого суб'єкта має важливе значення на мікро- та макроекономічному рівні. Серед них важливу позицію в національній економіці займає домогосподарство, перелік основних напрямів діяльності якого значно розширюється особливо в період ринкових перетворень, що є характерними для вітчизняного простору.

Крім того, трансформаційні процеси поступово висувають нові вимоги до економічної активності домашніх господарств, розширюють спектр їх діяльності. В нових умовах господарювання дана господарська одиниця продовжує виконувати свої традиційні функції, такі як споживання, заощадження, інвестування, а також виступає власником та постачальником основних факторів виробництва. Адже, володіючи капіталом, працею, землею, підприємницькими здібностями, все більша частина домогосподарств починає здійснювати господарську діяльність, тим самим створює товари для продажу або надає послуги як самостійний виробник. Важливе значення функціонування домогосподарства для національної економіки також обумовлено тим, що воно виконує не тільки економічні функції, але й відіграє значну соціальну роль в суспільстві.

Зазначене вище свідчить про актуальність здійснення комплексного дослідження особливостей діяльності домогосподарства як основної складової національної економіки та зумовлює необхідність більш глибокого та системного аналізу основних тенденцій подальшого розвитку даного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії світової економічної думки вивчення окремих характеристик діяльності домогосподарства можна зустріти у працях багатьох відомих науковців. Одним з перших вчених, хто досліджував особливості ведення домашнього господарства, був відомий давньогрецький філософ Ксенофонт. Окремі аспекти функціонування домогосподарства розкрито у працях Т. Мальтуса, К. Бюхера, Ф. Енгельса, М. Зібера, М. Туган-Барановського, Ф. Модільяні, Дж. Колдуела, П. Самуельсона, Р. Поллака, Дж. Ходжсона, Ф. Фукуями, Е. Тоффлера тощо. Вагомий внесок у створення сучасної цілісної економічної теорії домогосподарства зробив відомий американський вчений, лауреат Нобелівської премії 1992 року Г. Беккер.

Сучасні вітчизняні дослідники вивчають різні аспекти діяльності домогосподарства. Наприклад, проблеми фінансування домашніх господарств зна-

йшли відображення у працях М. Карліна, С. Панчишина, М. Савлука, М. Махсми. Регіональні особливості розвитку вивчають І. Бочан, О. Онищенко, В. Юрчишин. Соціально-економічні аспекти життєдіяльності розглядають І. Осипова, Е. Лібанова, О. Гладун, М. Лазебна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг існуючих матеріалів з окреслених напрямів дослідження як у світовій, так і у вітчизняній науково-економічній літературі, домогосподарство як важливий суб'єкт національної економіки залишається малодослідженим. Ми вважаємо за доцільне аналіз основних проявів діяльності домашнього господарства, які є унікальними, а тому не можуть бути здійснені в повному обсязі в межах інших економічних організацій. Таке вивчення дозволить показати значення домогосподарства в досягненні стабільного зростання національної економіки України.

Метою статті є визначення домашнього господарства як важливого суб'єкта національної економіки, що виконує ряд необхідних соціально-економічних функцій для підтримання її стабільного піднесення.

Виклад основного матеріалу. Домогосподарство виступає одним з основних економічних суб'єктів сучасного постіндустріального розвитку. В період доіндустріального та індустріального суспільства його діяльність також займала провідні позиції, але слід зазначити, що в різні історичні епохи поступово змінювалися пріоритетні напрями діяльності даної господарської форми, роль, розміри, соціально-економічний статус тощо. Домогосподарство визначають як первинний суб'єкт, оскільки інші – фірма та держава – виступають вторинними або похідними від нього. Таке твердження можна пояснити тим фактом, що лише в межах домашнього господарства відбувається формування та розвиток індивіда, без активної економічної діяльності якого функціонування економічних організацій та держави в цілому є неможливим.

Домогосподарство є наймасовішим суб'єктом економіки, оскільки будь-який індивід обов'язково від народження стає членом такої господарської форми й одночасно може не вступати в інші. За даними Державного Комітету Статистики, у 2013 році в Україні існувало 16958,7 тис. домогосподарств [2, с. 9], які відрізняються за сімейним станом членів, розміром, структурою, економічним положенням. Крім того, враховуючи неоднорідність та багатоглибинність діяльності домогосподарства, існують певні проблеми у формуванні загальноприйнятого визначення даного суб'єкта. Серед існуючих у науковій літературі трактувань ми виділяємо наступне: «Домогосподарство – це складна цілісна система, яка одночасно поєднує в собі наступні риси: 1) є добровільним об'єднанням людей, які, здебільшого,

перебувають у родинних, шлюбних або кровноспоріднених відносинах та об'єднані не тільки спільним бюджетом та цілями діяльності, але й місцем проживання, іноді домашнє господарство може складатися з однієї людини; 2) виступає важливим економічним суб'єктом ринкового господарства, який впливає не тільки на добробут та процвітання національної економіки, але й на морально-духовне становище населення; 3) охоплює усі види економічної діяльності, які можуть носити як натуральний, так і товарний характер; 4) є власником ресурсів, якими може вільно розпоряджатися, шляхом реалізації права власності на них, до таких ресурсів можна віднести: інтелектуальні та підприємницькі здібності, здатність до праці, капітал тощо; 5) виступає не тільки головним постачальником фінансових ресурсів до бюджету сім'ї, але й вирішує проблеми відтворення населення та розвитку індивіда, особистості в межах власної сім'ї, тим самим суттєво впливає на розвиток соціальної складової суспільства; 6) побудована на принципах взаємодовіри, взаємодопомоги, співробітництва, навчання та передачі досвіду майбутнім поколінням тощо» [3, с. 13].

Основні напрями діяльності домогосподарства в межах національної економіки мають не тільки господарську специфікацію. Сьогодні вони обов'язково доповнюються соціально-психологічним спрямуванням, оскільки функції домашнього господарства пов'язані з усіма сферами людської діяльності. Отже, як інституційний сектор домогосподарства беруть участь у всіх фазах економічного циклу: виробництві благ, постачанні економічних ресурсів, створенні, розподілі і перерозподілі національного продукту, формуванні кінцевих доходів, споживанні товарів та послуг, здійсненні заощаджень та інвестуванні. Сектор домогосподарств стабілізує господарську систему та впливає на соціально-економічний розвиток країни, виконуючи крім своїх традиційних функцій ряд відтворювальних – відтворення людського капіталу, робочої сили, формування та виховання індивіда тощо.

Незважаючи на широкий спектр діяльності домогосподарства, його однією з основних функцій завжди буде залишатися споживання. Адресний платоспроможний попит домогосподарств на ринку товарів і послуг визначає обсяги та асортимент внутрішнього виробництва й імпорту, а також є однією з рушійних сил функціонування та розвитку всієї національної економіки. При цьому важливо, щоб адресне грошове забезпечення домогосподарств як сукупного споживача дорівнювало адресному виробництву товарів і наданню послуг, тобто їх пропозиції. Зрозуміло, що це – ідеальна формула, чого досягнути на практиці неможливо.

Грошові витрати домогосподарств на споживання поділяють на три основні категорії: 1) витрати на товари щоденного вжитку (товари зі сподіваним терміном використання до трьох років: продукти харчування, переважна частина одягу, предмети особистої гігієни, канцтовари, пальне для автомобілів та ін.); 2) витрати на товари тривалого користування (товари, очікуваний термін використання яких перевищує три роки: телевізори, холодильники, меблі, легкові автомобілі та ін.); 3) витрати на послуги (оплата житла та комунальних послуг, послуг транспорту, юридичних, освітніх послуг та ін.) [4, с. 27].

Одним з проявів діяльності домогосподарства є постійне вирішення складного й суперечливого питання щодо особливостей розподілу обмеженого бюджету між споживанням та заощадженням. Заощадження домогосподарства – це частина його

доходу, що залишається у розпорядженні після, по-перше, придбання всіх необхідних для життєдіяльності благ, по-друге, сплати податків. Функція заощадження знаходиться у тісному зв'язку зі споживанням, адже у більшості випадків джерелом заощаджень є зменшення витрат, що призначені на споживання. Крім того, заощадження є основою для формування інвестиційних ресурсів країни та потенційного попиту членів домогосподарств, який характеризується купівельною спроможністю населення у майбутньому періоді.

Серед основних мотивів, що спонукають домогосподарства до утворення заощаджень, можна виділити наступні: задоволення потреб, які вимагають витрати більші від тих, що залишаються після придбання найбільш необхідних поточних товарів та послуг; створення грошових резервів для непередбачених випадків (тяжкі хвороби, весілля, стихійні лиха тощо); нагромадження коштів для оплати за навчання дітей у вищих навчальних закладах; забезпечення відповідного матеріального становища після виходу на пенсію тощо. Такі передумови для заощаджень є характерними для сімей як з низьким, так і з високим рівнем середньомісячного доходу. Проте остання група, враховуючи їх достатнє матеріальне забезпечення, часто спрямовує частину своїх грошових накопичень на отримання додаткового доходу, а саме на купівлю цінних паперів, депозитні вклади тощо. Сьогодні за величиною суми перше місце посідають заощадження на купівлю будинку, квартири чи автомобіля, друге місце – на організацію чи розширення власної справи і третє місце – на навчання дітей [1, с. 87].

Заощадження сектору домогосподарств виступають потенційним інвестиційним ресурсом держави. Саме тому остання має сприяти залученню сімейних грошових ресурсів до суспільного виробництва. Для цього державі необхідно підтримувати постійний економічний розвиток країни, оскільки чим вищими є доходи громадян, тим більшою є частка заощаджень у бюджеті домогосподарств. Крім того, в умовах розвинутої ринкової економіки залучення грошових заощаджень населення у якості інвестицій повинно мати взаємовигідний економічний інтерес, члени домогосподарства мають бути впевнені, що їх капітал повернеться з примноженням.

На нашу думку, для перетворення сімейних заощаджень в інвестиції країна повинна мати не тільки прибутково працюючі підприємства, акції яких приносять дохід банкам та населенню, але й сприятливу законодавчу базу, проводити постійну активну роботу, що спрямована на підвищення рівня економічної освіти населення щодо ефективного використання своїх грошових заощаджень тощо. Таким чином, залучення вільних коштів домашніх господарств до національної економіки та інвестиційна активність їх членів виступає одним з можливих джерел зростання економічної могутності будь-якої країни.

Також необхідно виділити постачальницьку функцію. Кругообіг починається з домашніх господарств як власників ресурсів, які вони постачають на ринок й одержують доходи в грошовій або натуральній формі. У подальшому ресурси потрапляють до підприємств, які поєднують їх та створюють товари і послуги. Останні, опинившись на відповідному ринку, купуються домогосподарствами. Як бачимо, в умовах ринку домогосподарства і підприємства одночасно діють як покупці і продавці. Отже, домогосподарства та підприємства взаємодіють за допомогою ринку споживчих товарів і послуг та ринку ресурсів. Такий зв'язок обов'язково потребує

узгодженості дій. Адже домогосподарства не можуть купувати на споживчому ринку більше благ, ніж це дозволять їм отримані від продажу ресурсів доходи. А підприємці не можуть купити більше ресурсів, ніж це дозволяє їх прибуток, який вони отримали від продажу товарів і послуг. Скорочення доходів домогосподарств одразу негативно впливає на споживчий попит. Його скорочення призводить до зменшення обсягів виробництва товарів і послуг, зростання безробіття, що зумовлює подальше зменшення маси трудових доходів населення, а відповідно, і його споживчого попиту. Вирішити таку проблему можна завдяки збільшенню маси трудових доходів, але не шляхом емісії, а також зниженням цін і тарифів на товари і послуги. Однак за економічної кризи можливості щодо збільшення трудових доходів і зниження цін та тарифів дуже обмежені.

Суттєва роль у функціонуванні домогосподарств як економічного суб'єкта належить їх виробничій та посередницькій функціям. Все більша частина домогосподарств виступає безпосереднім виробником товарів і послуг, що призначені для продажу. До найпоширеніших напрямів діяльності вітчизняних домашніх господарств слід віднести виробництво сільськогосподарської продукції, ремісництво, різноманітні ремонтні, будівельні та побутові послуги, а також інші види індивідуальної трудової діяльності. Посередницька функція домогосподарств виявляється в сфері торгівлі. На жаль, «масова ейфорія» щодо можливостей і вигод від роздрібної та дрібно-оптової торгівлі, яка охопила різні прошарки українського населення на початку 90-х років, нічого спільного із загальними тенденціями розвинутої ринкової економіки не мала. Головна причина цього масового явища в Україні – глибока економічна криза. Різка скорочення виробництва, масова зупинка підприємств, незатребуваність науково-дослідної, культурно-просвітницької діяльності позбавили робочих місць десятки тисяч працездатних людей, які в пошуках засобів для виживання сім'ї змушені були зайнятися «човниковою» торгівлею. Але більшість з них готові негайно залишити професію крамаря-посередника і так званих реалізаторів, якщо їм буде запропонована постійна робота за набутою попередньою професією і кваліфікацією.

Виробничу та посередницьку діяльність домогосподарства можна ототожнювати з діяльністю сімейної компанії або веденням сімейного бізнесу. Розвиток сімейних фірм суттєво впливає на добробут та зростання національної економіки. Крім того, сімейні фірми створюють значну конкуренцію іншим приватним та державним економічним організаціям. Тому ведення домогосподарством сімейного бізнесу має такі позитивні наслідки для економіки: 1) враховуючи свої невеликі розміри, можуть швидко реагувати на будь-які зміни ринкової кон'юнктури; 2) створюють додаткові робочі місця; 3) є основним джерелом формування середнього класу.

Усі існуючі сімейні фірми можна розподілити на дві групи: перша – нові хаотично створені підприємства; друга – ті, що існують багато років та вже не один раз передавалися у спадок. Другу групу представляють сімейні економічні організації, що існують, як правило, понад 100 років. Зазвичай вони розташовані у розвинутих країнах, тому сьогодні у більшості випадків виступають як великі економічні об'єднання, що управляються найманими менеджерами. Багато сучасних корпорацій розпочинали свою діяльність саме з сімейної фірми, що передбачала використання праці лише членів власної родини. До таких успішних прикладів можна віднести різні зарубіжні організації, наприклад:

Ford, MaxMara, Davidoff, Estee Lauder, Opel, Tissot та інші. Крім того, сімейну історію мають багато фірм та торгових марок, які відомі усьому світу, серед яких можна виділити: Oral-B, Siemens, Adidas, Samsung Electronics тощо.

Діяльність сімейних фірм в ринковій економічній системі характеризується тим, що усі члени домашнього господарства приймають активну участь у процесі отримання прибутку (примноженні власного капіталу) й не задіяні в інших сферах суспільного виробництва. Сімейні організації, що створюються сьогодні, найбільш поширені у сфері послуг (салон краси, кадрові та консалтингові агентства, туристична фірма, невелике кафе чи магазин, кіоскові чи internet-продажі, медичні та освітні послуги, реставраційні роботи тощо), адже такий сектор не потребує значних капіталовкладень та великої кількості робочих рук.

Отже, сімейні фірми мають численні переваги, зокрема: 1) передача наступним поколінням сімейних традицій та власних технологічних досягнень. Навіть існує практика, коли діти власників для кращого ознайомлення зі специфікою діяльності сімейної справи починають свою трудову діяльність з найнижчих та непрестижних посад; 2) мінімум бюрократії та більше мотивації, тому що всі працюють на себе; 3) в умовах економічної кризи більшість роботодавців звільняють своїх працівників, а сімейні підприємства такий спосіб не використовують. Головним принципом сімейної економічної організації є довіра до своїх родичів, які, іноді не маючи відповідної кваліфікації, займають провідні посади і отримують необхідні знання та навички у процесі роботи, навчаючись на своїх помилках.

Таким чином, домогосподарство виконує широкий спектр завдань в межах національної економіки, проте основні напрями його діяльності не можна вважати суто господарськими, оскільки воно покликано також вирішувати соціально-демографічні проблеми. Зокрема, сучасне домашнє господарство відповідає за репродуктивну, освітню, психологічну функції й за відпочинок та дозвілля населення тощо.

Репродуктивна функція відповідає за відтворення населення. У даному випадку домогосподарство відтворює не просто трудові ресурси, а людину, індивіда – члена суспільства. Репродуктивна функція тісно пов'язана з освітньою, яка передбачає, по-перше, процес виховання, навчання, формування особистості. По-друге, передача наступним поколінням навичок та вмій, а також набуття членами домогосподарства відповідної кваліфікації. По-третє, за допомогою освіти закладаються основи для створення якісних трудових ресурсів для національної економіки, що полягають не тільки в отриманні професійних навичок, але й у формуванні таких характеристик людини як ініціативність, творча активність, здатність до інновацій, адаптивність, мобільність, комунікативність, дисциплінованість, сумлінність тощо. Отримані знання та якості у подальшому можуть бути використані за межами власного господарства. Таким чином, здійснення домогосподарством репродуктивної та освітньої функції має важливе значення для діяльності інших суб'єктів економічної системи та розвитку суспільства взагалі.

Психологічна функція полягає у створенні сприятливої морально-емоційної атмосфери в середині домогосподарства, що є основою створення доброзичливих відносин між його членами, їх підтримку та взаємодопомогу. Ми вважаємо, що значення психологічного клімату всередині домогосподарства позначається на його розвитку, оскільки здебільшого саме

внутрішні зв'язки між членами домашнього господарства виступають одним з необхідних факторів для ефективного функціонування даного суб'єкту.

Функція відпочинку та дозвілля відповідає за відновлення здатності до праці, трудових ресурсів, власником яких є домогосподарство. Такий процес передбачає постійне підтримання на належному рівні фізичних сил. Крім того, за допомогою якісної організації відпочинку, вільного від праці часу відбувається задоволення духовно-естетичних, культурних потреб індивіда, що також мають вплив на трудову діяльність членів домашнього господарства.

Іншими словами, соціально-психологічні функції, які виконує домогосподарство, пов'язані з формуванням і нагромадженням людського капіталу, що, у першу чергу, буде використаний у суспільному виробництві. Дійсно, лише в межах домашнього господарства створюється фізіологічна основа людського капіталу, що постійно розвивається й адаптується до мінливих соціально-економічних перетворень суспільства. До функцій домогосподарства, які пов'язані з формуванням людського капіталу, слід віднести: 1) створення сприятливих умов для виробництва людського капіталу, що передбачає формування і використання бюджету домогосподарства і його ведення; 2) виробництво людського капіталу; 3) реалізацію людського капіталу, що пов'язано з участю членів домогосподарства у ринковому господарстві, використанням індивідом творчого, освітнього, ініціативного, підприємливого потенціалу.

Отже, поряд з яскраво вираженими економічними функціями (виробництво, споживання, заоща-

дження, інвестування) домогосподарство також виконує і соціальні, які стають вагомим підґрунтям для вирішення перших. Домогосподарство є одним з найвизначніших соціально-економічних винаходів людства, у якому сконцентровано та відображено у мініатюрі важливі досягнення тисячолітньої цивілізації людських об'єднань. Одним з важливих результатів діяльності домогосподарства є відтворення та розвиток індивіда, роль якого в національній економіці значно посилюється при переході до інформаційного суспільства.

Висновки і пропозиції. Значення діяльності домогосподарства в період трансформаційних зрушення набуває особливої актуальності, оскільки даний суб'єкт національної економіки покликаний вирішувати не тільки економічні проблеми, але й пов'язаний з розвитком індивіда, соціокультурних цінностей. Вітчизняне домогосподарство є основоположним соціально-економічним суб'єктом, діяльність якого розкривається завдяки виконанню ним таких функцій, як виробництво, посередництво, споживання, заощадження, інвестування, а також відтворення людського капіталу, накопичення й зберігання культурних цінностей, звичаїв тощо. Таке визначення складної природи домогосподарства підкреслює необхідність поглиблення комплексного вивчення науковцями його сутнісних характеристик, залучення міждисциплінарного аналізу, а також потребує звернення належної уваги з боку державних діячів, адже від ефективного розвитку домогосподарства залежить можливість вітчизняної економіки до постійного та сталого зростання.

Список літератури:

1. Марцин В. С. Роль заощаджень населення у трансформації економіки / В. С. Марцин // Фінанси України. – 2002. – № 4. – С. 85-93.
2. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. збірник / [відп. за вип. І. І. Осипова]. – К. : Держкомстат України, 2013. – 83 с.
3. Станкевич Ю. Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Ю. Ю. Станкевич. – К., 2010. – 19 с.
4. Шевченко О. О. Формування споживацької поведінки домогосподарств в умовах розвитку нової економіки: інституціональний аспект / О. О. Шевченко // Макроекономічні аспекти сучасної економіки. – 2009. – № 8. – С. 26-30.

Станкевич Ю. Ю.

Херсонский государственный университет

РОЛЬ ДОМОХОЗЯЙСТВА В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы основные функциональные проявления деятельности домохозяйства, которые определяют его место в национальной экономике. Проанализировано значение потребления, производства, посредничества членов домохозяйства, которые влияют на возможности отечественной экономики к стабильному росту. Значительное внимание уделено изучению социально-психологической составляющей, имеющей влияние на хозяйственную деятельность домохозяйства.

Ключевые слова: домохозяйство, национальная экономика, человеческий капитал, производство, потребление, сбережение, семейный бизнес.

Stankevich Y. Y.

Kherson State University

HOUSEHOLD ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Summary

The basic functional display of household activities that define its place in the national economy are investigated. The importances of consumption, production, mediation members of the household that influence on the opportunities of the domestic economy to sustainable growth are analyzed. Special attention is paid to the social and psychological component, which has an impact on the economic activity of the household.

Key words: household, the national economy, human capital, production, consumption, savings, family business.